

איגרת מקורית של המהרי"ל על גזירות סאבויה וגביית "מעוֹת הכולות" בשנת 1418

Author(s): ד"ר כהן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ספר זכרון ליצחק בער, (תשל"ט) מ"ד, pp. 173-189

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70050312>

Accessed: 26/11/2011 12:39

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

איגרת מקורית של המהרי"ל על גזירות סאבויה וגביית "מעזות הבולות" בשנת 1418

מאת דניאל י' כהן

גדול רבני אשכנז ופוסקיה ברבע הראשון של המאה ה"ט, ר' יעקב בן ר' משה מולין הלוי במגנצה — הנקרא בדרך כלל מהרי"ל או מהר"י סג"ל — עיצב במידה מכרעת את דמותה הרוחנית של יהדות אשכנז לדורותיה על-ידי מנהגיו, פסקיו ותשובותיו. ברם, "ספר מנהגי מהרי"ל"¹ אינו אלא חיבור של אחד מתלמידיו, ר' זלמן משוטינגווערא (= ס"ט גוארז?), ואם כי המהרי"ל התכוון לערוך את תשובותיו בעצמו, לא זכה ובניו חילקו ביניהם אחרי פטירתו בשנת קפ"ז (1427)². דבר זה מסביר שעד לתקופתו נדפסו תשובותיו בחלקן בלבד³ וכי רק לאחרונה נתפרסמו ר"א תשובות לאידועות על סמך כתבי-יד שונים⁴. כל אותם כתבי-יד הועתקו אחרי מותו של המהרי"ל⁵ וכבר עמד על טיבם ר' שמואל בכרך, רבה של וורמס בראשית המאה הי"ז:

ואם לדקדק בלשון מהרי"ל חי נפשי הדקדוק בו הוא מלאכה של בטלה ויגיעה לריק כי הוא לא כתב הענינים כל כך בדקדוק והורק מכלי אל כלי כמו שכתב הוא עצמו [ז"א המהדיר] בהקדמה, על כן לא עמד טעמו בו⁶.

לדעתו של המהדיר של "שו"ת מהרי"ל החדשות" הסיבה לשיבושם של רוב כתבי-היד היא "כפי הנראה כתב ידו הקשה של רבינו"⁷. אמנם, עד כה לא נודע על אוטוגראף של המהרי"ל אשר בעזרתו ניתן היה לעמוד על נכונותן של ההנחות בדבר הכתיב והכתב שלו — ומי יכול היה לשער שנוכח אי-פעם לגלות תעודה בכתב ידו או בחתימתו? ואולם, "תגלית"

1 דפוס ראשון, סביוניטה שט"ו.

2 כדברי תלמידו הנ"ל: "אמנם כל התשובות שהוא השיב על שהושאל לו היו עדיין מופקדים אצלו מיום שישב בראש ואמר אלי להעתיקם לו להיות חיבור מפואר ובעו"ה הוטרף לי השעה כאשר נתבקש לשייבה של מעלה ושני בניו חילקו אותם באיגרות, והיו מה שהיו". עיין: ספר מהרי"ל, סוף הלכות איסור והיתר. ראה גם דבריו בכ"י פראנקפורט דמיין 8° 94 מאוסף מרצבכר, המובאים על-ידי: י' סץ, "שו"ת מהרי"ל החדשות, ירושלים תשל"ז, מבוא, עמ' 11–12.

3 לראשונה, קרימונה שט"ז; עיין: סץ, שם, עמ' 11, הערה 1.

4 במסגרת "מפעל תורת חכמי אשכנז" של "מכון ירושלים" (ראה לעיל, הערה 2).

5 הקדום שבהם בשנת קצ"ב (1432); ראה: סף (לעיל, הערה 2), מבוא, עמ' 12, מס' 1.

6 שו"ת חוט השני, סימן לא.

7 מבוא (ראה לעיל, הערה 2), עמ' 13.

כזו היתה למציאות: אחת התוצאות של החיפושים השיטתיים והמדוקדקים הנערכים בארכיוני גרמניה, אוסטריה ושכנותיהן לצורך גילוי מקורות לא־ידועים לתולדות היהודים באשכנז עבור הכרך השלישי של הלקסיקון הגיאוגרפי־ההיסטורי "גרמניה יודאיקה"⁸, שיקיף את השנים 1350–1519. מפעל זה הולך ומתבצע עתה במסגרת המכון למדעי היהדות של האוניברסיטה העברית בירושלים בשיתוף פעולה הדוק עם יוזמו, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי⁹. במהלך העבודה של איסוף התעודות צולם בין היתר גם עזבונו הארכיוני של קונראד פון ויינסברג, השמור בארכיון המרכזי של הנסיכים לבית הוהנלוהה בנויאשטיין¹⁰.

קונראד פון ויינסברג (בערך 1370–1448) היה קרובם של כמה אישים רמי מעלה שמילאו תפקידים נכבדים במדיניות הגרמנית של תקופתם (ביניהם ארכיהגמון של מיינץ, הגמון של פאסאו שהיה גם קאנצלר הרייך וכן הגמון של וירצבורג). בשנת 1407 נתמנה — תחילה יחד עם אביו — לממונה על גבייתן של הכנסות המלך מנכסיה של הממלכה (Reichserbkämmerer)¹¹ — נכסים והכנסות שנתדלדלו מאוד בעבר עקב הענקתם, מכירתם, משכונם או החכרתם לנסיכים, אצילים וערים למיניהם. קונראד השתדל מאוד לשפר את מצב הפינאנסים של הרייך, אך לא יכול היה לעצור את ההתפתחות הכללית. מאז שנת 1415 כללו תפקידיו בין היתר גם את גביית אותם המסים והתשלומים, כסדרם ושלא כסדרם, שהמלך יכול היה עדיין להטיל ישירות על היהודים. בשנים מאוחרות יותר הוטל גם על רוזן המבצר של נירנברג חלק מתפקיד זה והדבר גרר אחריו סכסוכים ממושכים ששיבשו את מהלך הגבייה¹². העיסוק בגביית מסי היהודים לא היה בו משום חידוש במשפחת ויינסברג: במשך מאה שנה — מאז 1312 — היו מסי היהודים בשוואבן התחתית אחוז ניכר, ולעתים מחצית, מהכנסות אבותיו, ששימשו בכהונת "פקיד" (Landvogt) מטעם המלך באותו חבל ארץ¹³.

8 *Germania Judaica – 1: Von den ältesten Zeiten bis 1238*, hrsg. von M. Brann, A. Freimann, I. Elbogen, H. Tykocinski, Frankfurt a. M. 1917 & Breslau 1934 [יצא מחדש על־ידי מכון בק דפוס צילום, טיבינגן 1963]; 2: *Von 1238 bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, hrsg. von Z. Avneri, I–II, Tübingen 1968 להלן: אמתע"י.

9 Hohenlohe Zentralarchiv, Neuenstein, Kreis Öhringen, Abteilung Weinsberger Archiv [להלן: HZA-WA]; צילום־מיקרו באמתע"י: HM 2/4906, 2/5036. תודתי הנאמנה נתונה למנהל הארכיון, ד"ר ג' טאדיי (Dr. G. Taddey), על הרשות לפרסום התעודה ועל עזרתו האדיבה בכירור פרטים ביחס לתעודות נוספות שבארכיון זה.

10 K. Schumm, "Konrad von Weinsberg und die Judensteuer unter Kaiser Sigismund", *Württembergisch Franken*, XLIV (1970), p. 24 [להלן: שום]. ה־Reichserbkämmerer מילא הלכה למעשה את תפקיד ה־Erzkämmerer (archicamerarius) — משרת כבוד שהיתה מוצמדת לשליטי רוזנות הספר (אחר־כך הנסיכות) בראנדנבורג.

12 שום, עמ' 28–29.

13 שום, עמ' 24.

פעילותו של קונראד פון ויינסברג בתחום זה של ארגון הגבייה של מסי היהודים זכתה עד כה לשתי מונוגראפיות: לפני תשעים שנה פרסם דיטריך קרלר, הספרן הראשי של אוניברסיטת וירצבורג, את מאמרו "לתולדות מסוי היהודים על-ידי הקיסר זיגמונד והמלך אלברכט השני"¹⁴, ולאחרונה התייחס לנושא זה מי שהיה הממונה על ארכיון בית הוהנלוהה, קארל שום, במאמרו: "קונראד פון ויינסברג ומס היהודים בתקופת הקיסר זיגיסמונד"¹⁵. שני המחקרים כאחד שואבים מאותם המקורות: ארכיונו הפרטי של קונראד, כאשר יריעתו של האחרון רחבה יותר וניצולו של החומר יסודי יותר. שניהם רואים בו מקור יחיד במינו לתולדות הפינאנסים של הרייך בשליש הראשון של המאה הט"ו¹⁶. מוריץ שטרן והיימן חונה נזקקו אף הם במחקריהם לארכיון זה¹⁷. נקל לתאר אפוא את גודל ההפתעה כאשר בבדיקת סרט-המיקרו של אותו חלק מארכיון קונראד פון ויינסברג הנוגע ליהודים¹⁸ ניגלתה לפנינו תעודה באותיות עבריות שלא הוזכרה כלל על-ידי חוקרים אלה¹⁹. יתירה מזו: עוד לפני קריאת התעודה גופא התברר שלפנינו איגרת מקורית, כפי שמוכיחות שתי הידיים השונות: זו של הסופר וזו של החותם והממוען ואף משלים ומוסיף בין השיטין²⁰. מדובר באיגרת²¹ שלא צוין בה לא המקום ולא תאריך חיבורה, כתובה על נייר שהיה מקופל פעמיים לרוחב; אורכה 187 מ"מ ורוחבה 300 מ"מ ובה 23 שורות של כתב. היא מופנית אל הקהילות רגנסבורג ושטראובינג בבאבאריה וכוונתה להניען לפצות את "בעל החדר [= Kämmerer = camerarius]! והשר קונרוט מווינשפערג" על הוצאותיו שהיו לו

14 D. Kerler, "Zur Geschichte der Besteuerung der Juden durch Kaiser Sigmund und König Albrecht II", *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland [ZGJD]* [להלן: III (1889)], pp. 1–13, 107–129 [להלן: קרלר]

15 ראה לעיל, הערה 11.

16 קרלר אף חשב לכתוב מונוגראפיה על ויינסברג ועל כן פעל לדחיית פנייתו של הארי ברסלאו בשנת 1885 להשתמש בחומר זה לצורך מחקרו בתולדות הפינאנסים והאדמיניסטרציה של גרמניה בימי הביניים המאוחרים. עיין: שום, עמ' 21.

17 M. Stern, *Urkundliche Beiträge über die Stellung der Päpste zu den Juden*, Kiel 1893–1895 [להלן: שטרן]; idem, *Die israelitische Bevölkerung der deutschen Städte, III – Nürnberg im Mittelalter*, Kiel 1894–1896, p. 328; idem, "Der Wormser Reichsrabbiner Anselm", *ZGJD*, (1934), p. 159, n.12; p. 161, n. 16. H. Chone של H. Chone, ראה להלן, הערה 25.

18 ראה לעיל, הערה 10.

19 העתקותיו ורשימותיו של מוריץ שטרן ממסמכי ויינסברג, שעשה בזמן שארכיון בית הוהנלוהה נשמר עדיין באהרינגן (Öhringen), שמורים בין תיקי עובדו שבאמתע"י (173, P17/168–171). אין לתאר ששטרן לא היה מצוין ומפרסם תעודה זו כמוצא שלל רב או לפחות מעתיקה לצורך פרסום במועד מאוחר יותר אילו ראה אותה. אותה תמיהה מתייחסת להיימן חונה, שניירותיו ורשימותיו, כולל אלה מעובדו ויינסברג, שמורים אף הם באמתע"י (P156), ויש אפוא להניח שהאיגרת הועברה בשנים האחרונות מתיקים אחרים — הקושי הוא בכך, שהציון *Juden* על גבה של האיגרת הוא מאותה היד שרשמה אותו ציון על יתר המסמכים לפני דורות רבים;

20 ראה תצלום.

21 ראה נספח. סימולה: E 55/1 Nr. 48

בגין היהודים. הכותב מסביר בראשית דבריו כי הוא מכניס את עצמו בעובי הקורה בעניין זה מפני שהשר הפציר בו, ובהמשך דבריו הוא מדבר על הרקע והמניעים לפנייתו זו. תחילה מוזכר מאורע שהתרחש בשנה הקודמת לכתיבה, במדינת סאבויה, כאשר נגזרו גזירות קשות על קיום הדת היהודית, כולל לימודה; צו על ענידת סימני ההיכר (כמצוות הקונציל הלאטראני הרביעי משנת 1215) וכמעט נאנסו היהודים על דתם. הגזירות בוטלו לבסוף בהשתדלותם של יהודי העיר קונסטאנץ, שפעלו באמצעות קונראד פון ויינסברג אשר נעזר במלך כדי להשיג פריבילגיה טובה מאת האפיפיור, הנותנת ליהודים לחיות על-פי דתם. המלך אישר את הפריבילגיה של האפיפיור ואף הוסיף עליה. הישג זה היה כרוך בהוצאות מרובות שהוציין "בעל החדר" והסכום ידוע לכותב האגרת וגם ליהודים שהיו פעילים באותה השתדלות. בגביית ההוצאות השתתפו יהודים שסיירו בכל הגלילות והערים וקצבו את מכסות ההשתתפות על כל אחד ואחד לפי יכולתו. אולם הסכומים שניגבו באותו גליל אינם מספיקים לתשלום החוב ובפרט שוויינסברג טוען שהוא חייב עדיין הון רב וכי משכנותיו מעוקלים להבטחת פרעונה של יתרת החוב ונזקיו גדולים. על כן הפציר בכותב האגרת לכתוב להם לפתוח ידם למצווה רבה, כי כולם שרויים באותה סכנה. ויינסברג יכול להפעיל נגדם אמצעי כפייה חזקים, אך בעיקר נתן להם להבין שישנם אינטרסאנטים המוכנים לקנות את הפריבילגיות כדי לרדות ביהודים בפרך — לסחוט מהם יותר ממון תמורתן ובמקרה זה אף קיימת סכנה מוחשית של חידוש הגזירות, כולל גזירת הסימן.

הכותב פונה על כן לשתי הקהילות לראות את הנולד ולגלות נדיבות ולא לחשוש שהכסף הוצא לריק, כי ויינסברג מוכן להגיש חשבון מפורט על כל מה שקיבל והוציא בעניין זה וכי נאמנותו ידועה לאחדים מראשי היהודים. המכתב מסיים בכתב יד אחר: "נא' הכות' בהפצרת ועתר אדו' השר הנ"ל משרתכ' השפל והמדוכ' הק' יעקב הלוי".

למקרא אגרת זו מתעוררות מאלהן כמה שאלות: (א) מה הן העובדות ההיסטוריות המרומזות בה? (ב) מתי נכתבה? (ג) מי הוא החותם יעקב הלוי? (ד) מדוע נמצאת אגרת הממוענת לקהילות רגנסבורג ושרטאובינג בעזבונו של קונראד פון ויינסברג? ננסה, בהמשך דברינו, למצוא פתרונות לשאלות אלה, כמידת יכולתנו.

המאורע הראשון שנזכר באגרתנו הוא הגזירה על הדת היהודית במדינת סאבויה ("שבא"י"), שעיקרה היה שילכו היהודים "מסומנים", ואחרי שגזירה זו קיבלה תוקף התכוונו השלטונות לבטל גם את לימוד התורה וכפי הנראה היה קיים אף חשש לשמד המוני ("ולולי ה' שהיה לנו אזי עברו על נפשנו המים וגו'"). ביטול הגזירה הושג כאמור בהשתדלותם של יהודי קונסטאנץ שפנו לקונראד פון ויינסברג שישתדל אצל המלך כדי להשיג מן האפיפיור פריבילגיות נוחות ליהודים, המלך אישר את הפריבילגיות ואף הוסיף עליהן.

ידוע שזמן קצר אחרי שעלה על כס האפיפיורות, לקראת סוף הקונציל הממושך שהתקיים בעיר קונסטאנץ (1414–1418), אישר האפיפיור החדש, מרטין החמישי, על-פי בקשת המלך זיגיסמונד, את כל הפריבילגיות שניתנו על-ידי קודמיו ליהודי גרמניה, סאבויה והרוזנות

בריסה (12.2.1418)²². כעבור ימים מספר נתפרשו ופורטו זכויותיהם על-ידי ה־vicecamerarius האפיפיורי, לודוויקוס אלמאנדי, לאמור: (א) היהודים אינם כפופים לבת־הדין הכנסייתי; (ב) אין להעניש נוצרי על השכרת בית ליהודי; (ג) אין לכפות עליהם נשיאת סימנים מיוחדים שלא כמנהג המקום; (ד) אין להטרידם בבת־כנסיותיהם, בקיום חגיהם, בבתיהם, בבתי־הקברות שלהם ולפגוע בספריהם ובנכסיהם, כל עוד ינהגו לפי החוקים שניתנו להם על-ידי האפיפיורים; (ה) אין להטביל לנצרות ילדים מתחת לגיל שתים־עשרה, בניגוד לרצונם או לרצון הוריהם²³.

ב־26 בפברואר הוציא המלך פקודה לכל הנסיכים, האצילים, הפקידים, ראשי הערים והנתינים שבמלכותו לבל יפגעו בזכויות היהודים שאושרו זה עתה על-ידי האפיפיור²⁴. אולם, עוד שבוע לפני מתן הפריבילגיה האפיפיורית — בארבעה בפברואר — הורה המלך לכל יהודי הקיסרות להשתתף שוב — כבעבר — בכיסוי ההוצאות המרובות הנגרמות לו בגין השמירה על אחדות הכנסייה ועריכת הקונציל בקונסטאנץ והוא מוסיף שעל-פי בקשתו והשתדלותו של קונראד פון ויינסברג חודשו כל חירויותיהם וזכויותיהם הישנות וכי הוא ביקש גם מן האפיפיור לאשרן. אכן, מכיוון שהדבר כרוך בהוצאות יש לפנות בדבר התשלום לכל יהודי הקיסרות. על קונראד וארבעה יהודים (רבי יוסף משלטשטאט שבאלוז ולאצרוס, איזק וליב מקונסטאנץ) הוטל לקצוב את הסכומים. היהודים מזהירים להעריך את רכושם וקונראד הוסמך להטיל חרם על הסרבנים²⁵.

עוד ב־23 בפברואר הודיע המלך לקונראד כי ביקש מן האפיפיור לחדש את זכויות היהודים וכי הוא מסמיכו לגבות מהם את 2,400 הזהובים שהוציאם בקשר לאישור הפריבילגיות על-ידי האפיפיור. המלך ויורשיו עָרְבִים לסכום זה ואם קונראד לא יקבלו עד מארטיני (= 11 בנובמבר) יהיה רשאי לגבותו מן היהודים על כורחם²⁶. לאחר שבוע

22 ראה: H. Graetz, *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, VIII³, p. 127–128; שטרן, מס' 9, עמ' 21–22; על Bresse ראה: A. Gross, *Gallia Judaica*, Amsterdam 1962², pp. 129–131.

23 12.2.1418. ראה: שטרן, מס' 10, עמ' 22–24.
24 HZA-WA, E 5. M. Wiener, *Regesten zur Geschichte der Juden in Deutschland während des Mittelalters*, I, Hannover 1862, no. 513, p. 181; J.F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XI, *Die Urkunden Sigmunds (1410–1437)*, verzeichnet von W. Altmann, I–II, Innsbruck 1896–1900, no. 3015 [להלן: אלטמן].

25 H. Chone, "Rabbi אלטמן, מס' 2881; ועיין: קרלר, עמ' 7–8. התעודה נדפסה אצל: Joseph von Schlettstadt – Zur Geschichte der Familie Treves", *ZGJD*, VII (1937), p. 1. ר' יוסף טריוס זה ועל ליב מקונסטאנץ ראה: 15. idem, "Zur Geschichte der Juden in Zürich im 15. Jahrhundert", *ZGJD*, VI (1936), pp. 198–209. על "הבנקאי" ליב מקונסטאנץ ראה עוד: שם, עמ' 204–205; וכן: 3. idem, "Zur Geschichte der Juden in Konstanz", *ibid.*, p. 3. שם, עמ' 29, מערבב את התעודה מן ה־4 בפברואר עם אחרת, מן ה־1.2, בה מדובר על גביית ה־Dritter Pfennig (שליש מן הרכוש) מן היהודים (ראה: HZA-WA, E 8).

26 HZA-WA, E 10

2) במארה) אישרו קונראד והיהודים שהוזכרו כי סיכמו עם המלך שלצורך כיסוי ההוצאות שהיו כרוכות באישור זכויותיהם על-ידי האפיפיור ובמשלוח אגרות על-ידי המלך, ישלמו היהודים את חלק השלושים מרכושם²⁷.

מס זה נקרא בשם "מעות הבולות" (Bullengeld) והוא הגיע כנראה לכדי 18,000 זהובים²⁸. את גבייתו, יחד עם המס הסדיר, הטיל קונראד על שליחים מיוחדים שיצאו לגלילות השונים, אליהם נילוו יהודים שנתמנו לצורך זה, וביניהם אלה שהוזכרו. הכומר מיינווארט מבאלדרסהיים, ר' יוסף משלטשטאט ולאצרוס מקונסטאנץ ביקרו בשווייץ, אלס וגלילות הריינוס²⁹. קונראד צייד אותם בהוראות מפורטות כמה לגבות בכל מקום וכן מסר בידם ייפוי כוח ומכתבי המלצה³⁰ וביניהם נזכרים מכתבים לרבנים במיינץ ובקלן³¹. מיינווארט ניהל יומן מדויק על מסעו זה ובו רשם שביום 11 באפריל התפשרו עמו יהודי מיינץ על תשלום של 200 זהובים שעליהם לסלקו תוך חודש ימים. בשםם הופיע רבי יעקב³² ואין כל ספק שהמדובר במהרי"ל, שהיה תופס ישיבה במיינץ במשך שנים רבות עד שעבר לוורמס כשנה לפני פטירתו בשנת 1427.

בהוראותיו לשליחיו לבאבאריה, אוסטריה, הונגריה, בוהמיה, מורביה וסלובניה — גברט ופיבלמן³³ — בהן פורטו הסכומים שעליהם לדרוש, מציין קונראד שעל יהודי רגנסבורג לשלם 1,500 זהובים ועל יהודי שטראובינג ובאבאריה התחתית הוטלו 400 זהובים. יחד עם

27 HZA-WA, E 13; קרלר, עמ' 8-9. שום מנסה לפרש תעודה זו כאילו היא טיוטא המוכיחה שאח עצם הרעיון של חידוש הפריבילגיות על-ידי האפיפיור החדש הגה קונראד כדי לנצל את הדבר לסחיטת כספים מן היהודים — את "מעות הבולות" (שום, עמ' 30).

28 ראה בחשובתו של קונראד על טענותיו של יוהנס, רוון המבצר של נירנברג, מיום 11.12.1418: "Item. er hat in Deutschen Landen allein von des Bullen gelts wegen angeslagen wol auf 18000 gulden, das im gevallen und werden sol, und einteils bereit erhalten hat" (HZA-WA, E 55/7 p. 5, Nr. 5). ראה: קרלר, עמ' 8-9; שום, עמ' 32.

29 קרלר, עמ' 9.

30 ראה נוסח כזה אצל: H. Chone, *ZGJD*, VI (1936), p. 201.

31 "it[em] czwen brieff eynen an den Juden meister zu 28.2.1418 מיום Meincz, den andern an den Judenmeister zu Koln" (HZA-WA, E 58/c p. 6).

32 "Nota hern Meinwarts rechnung von der Judischeit wegen, als ich mit im uberslagen hon . . . Item an dem montag nach dem Sontag misericordia domini [= 11.4] do teidingten die Judischeit von Meincz mit mir, mit meister Jacobe und meister Josemannen Rabi umb 200 gulden, die sollen gefallen uff pfingstein [= 15.5.]" (HZA-WA, E 58 b, f. 12r), 1936 (לעיל, הערה 25), עמ' 201-202. בחשבון הוצאותיו רשם מיינווארט שממיינץ נסעו לבינגן אל היהודי יקותיאל, ראש יהודי מדינת מיינץ: "it[em] dovor was ich von Meincz bis gen Bingen getaren zu Kwssgel dem Juden, der das haupt ist under dem [!] Juden in dem stiftt czu Meincz etc." (HZA-WA, E, 58 b f. 3r). כלומר שהיה במדינת מיינץ שחולן או פרנס ראשי, דבר המעיד על ארגון טריטוריאלי מסוים.

33 ולא לזיגפריד מגוססהיים, כפי שכותב: קרלר, עמ' 10, הערה 2 (לפי מכתבו של ד"ר טאדיי מיום 29.3.1978).

נסיכות סאבויה, השוכנת משני עברי הרי האלפים, היתה חלק של הקיסרות הגרמנית, ואחרי גירוש היהודים מצרפת השכנה בשנת 1394 הפכה מקלט לחלק מן המגורשים. אולם, בהשפעת הטפותיו של ויסנטי פירר ובעקבות ויכוח טורטוסה³⁷ גזר הנסיך אמאדיאוס השמיני גזירות על ספרי הקודש של היהודים החל משנת 1416. באותה שנה הוחרמו כתבי־היד של התלמוד והם נמסרו לבדיקה לצורך גילוי ביטויי כפירה ועלבונות נגד הנצרות. חלק מן הבדוקים היו מומרים. ב־1417 הואשמו היהודים בהחזקתם ובהסתרתם של ספרים שאכן מכילים גידופים כאלה וכתוצאה מכך נשרפו ספרי התלמוד באותה שנה בעיר שאמברי, בירת סאבויה, ובשנת 1418 בעיר שאטיון. הצנזורה והמלחמה בספרי היהודים נמשכו גם בשנים שלאחר מכן³⁸.

[Ite[m] sagt wie man vert der Jüdischait zeychen angelegt wolt han zü den Ostern etc. Ite[m] 35
wie der papst sie geladen wolt haben vo[n] daz Wüchere, Ite[m] wie ich daz understanden
המלה 2. הערה 10, עמ' 10, והשווה: קרלר, עמ' 10, habe mit grosser Arbeit etc.” (HZA-WA, loc. cit.)
A. Götze, *Früeneuhochdeutsches Glossar*, Berlin 1967¹, לעכב (עיינן);
understen במובן של למנוע, אפיפיריור בנדיקטוס הי"ג (פדרו דה לונה), אף-על-פי שאו
217 p.). אפיפיריור זה הוא כפי הנראה האנטטיאפיפיריור בנדיקטוס הי"ג (פדרו דה לונה), אף-על-פי שאו
כבר לא נודעה לו השפעה בשום מקום, פרט לאראגוניה. הוא סולק — שנית — מכחונתו ב־26 ביולי
1417.

37 עיין: י' בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, תל-אביב תשי"ט, עמ' 323–325, 354–357; ח' מרחביה, "כ"י ספרדי-לאטיני על המאבק נגד התלמוד בתחילת המאה ה"ט" – א. הוויכוז בטורסוסה, ב. התקפה גדולה על התלמוד בסאבויה (1416–1417)", קריית ספר, מה (תשל"ל), עמ' 278–283, 591.

M. Gerson, "Notes sur les Juifs des états de la Savoie", *REJ*, 593-590 עמ' שם, ראה: מרחביה, 38
VIII (1884), סס. 238-239

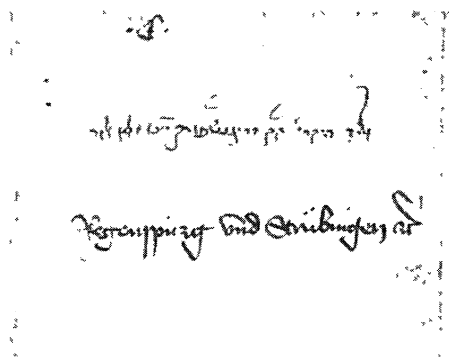
אין ספק שהנאמר באיגרת, "ואשר הריעו לנו לבטל דתינו בכמה גזירות קשות שגזר על בני מדינת שבאי", מתייחס למאורעות אלה, וביתר דיוק — לצנזורה ולשריפת התלמוד בשנת 1417. אלא שמשפט זה מסתיים: "ובפרט שנלך מסומנים". ידוע שאותו דוכס — אמאדיאוס — גזר בשנת 1430 על יהודי המדינה לעבור לאזורי מגורים נפרדים ולענווד טלאי על בגדיהם³⁹. אך מאיגרתנו עולה שגזירת סימון הבגדים פגעה ביהודים זמן רב לפני כן — לפחות כבר בשנת 1417. ואמנם, קיים רישום בחשבונות משנת 1415 של Pont-d'Ain שבנסיכות בריסה (שהיתה שייכת לבית סאבויה) של קנס ששילם יהודי על שעבר במקום ללא הסימן המזהה⁴⁰. ואלו דברי האיגרת, בהמשך:

ואחרי שעלה בידם עשותם המזמתה ויבו בעינם לשלוח יד בפרט לבדו [= ז"א הטלת חובת ענידת הסימן] ויתנו עינם על הכלל לבטלנו מלמוד דתינו ולגרשנו מלהסתפח בנחלת ה"י [= הגזירה על ספרי הקודש].

הידיעה באיגרת על גזירת סימון הבגדים יש בה אולי גם משום הסבר לכך מדוע צריך היה לבקש מן האפיפיור החדש לחזור ולאשר שאין לכפות על היהודים את ענידת הסימנים. ואולי יש לצרף למניעים שפעלו אצל היהודים למען השגת ה"בולות" אף את הרמז על הסכנה של סימון הבגדים בהוראותיו של קונראד וכן את חששו של כותב המכתב (שניטע בו על-ידי קונראד במכוון?) מן האפשרות של חידוש הגזירות — ושמא הפעם לא בסאבויה בלבד אלא ברחבי הממלכה כולה?⁴¹

39 I. Loeb, "Un épisode de l'histoire des Juifs de Savoie", *REJ*, X (1885), p. 33
 40 גרון (לעיל, הערה 38), עמ' 239. אמנם, ב"בולה" etsi doctoribus gentium של בנדיקטוס הי"ג מיום 11 במאי 1415, לאחר סיום ויכוח טורטוסה, מדובר בפירוש על חובת הנשיאה של ה"סימן" (signum) וגם על איסור לקיחת הנשך; עיי' J. Amador de los Rios, *Historia Social, Política y Religiosa de los Judios de Espana y Portugal*, II, Madrid 1876, pp. 640–644; F. Baer, *Die Juden im* והשווה: *Judios de Espana y Portugal*, II, Madrid 1876, pp. 640–644; *christlichen Spanien – 1: Urkunden und Regesten*, I, Berlin 1929, pp. 513, 828 (לעיל, הערה 37), עמ' 283.

41 אין להתעלם מכך שגזירת סימון הבגדים היתה צפויה אז גם במקומות נוספים. כך חייבה, למשל, הוועידה הכנסייתית האזורית בואלצבורג ב-18 בנובמבר 1418 את היהודים לחבוש כובע מיוחד ואת היהודיות ללכת עם פעמון מצלצל על בגדיהן — בניגוד ל"בולה" של מרטין החמישי! ראה: J.E. Scherer, *Die Rechtsverhältnisse der Juden in den deutsch-österreichischen Ländern*, Leipzig 1901, p. 547. אולם, רק בשנת 1434 הטילה בפעם הראשונה רשות חילונית בגרמניה גופא (מועצת העיר אוגסבורג, באישור הקיסר זיגיסמונד) על יהודיה את החובה לשאת את הסימן, ראה: R. Grünfeld, *Ein Gang durch die Geschichte der Juden in Augsburg*, Augsburg 1917, p. 33; *die Geschichte der Juden in Augsburg*, IV (1942), וינר (לעיל, הערה 24), מס' 582; והשווה: G. Kisch, "The Yellow Badge in History", *Historia Judaica*, IV (1942), p. 108; idem, *The Jews in Medieval Germany – A Study of their Legal and Social Status*, New York 1970², pp. 295–299; ר"פ ארונשטיין, "זיסקינד מטרימברג", ציון, ח (תש"ג), עמ' 137–139; הנ"ל, "כובע היהודים", שם, יג-יד (תש"ח-תש"ט), עמ' 33–42.

הכתובת שעל-גב האיגרת בכתב-ידו של המהרי"ל

לקצת מחכמי
 אותנו אם על האלו
 עדין יעבדו אתי

חתימת המהרי"ל בהגדלה

עתה, כאשר נתבררו לנו המסיבות המרומזות באיגרת ומועד כתיבתה, נתייחס לזהותו של מחברה. אין ספק שהוא אישיות בעלת מעמד, כי האיגרת כולה כתובה ביד־סופר ורק ההשלמות והתיקונים בטקסט, הסיום — כולל החתימה — וכן הכתובת מעבר לדף הם בכתב יד אחר, זה של השולח. סגנונו של המכתב הוא סמכותי ותוכנו מעיד על ידיעתו האינטימית של כותבו את פרטי האירועים. כן ניכר שהיו לו יחסים עם קונראד פון ויינסברג, שפנה אליו

בבקשה לשלוח מכתב מעין זה בתקווה שישפיע בכיוון הרצוי לו⁴². לבד מההרי"ל ידוע לנו מתקופה זו עוד רב ששמו יעקב הלוי, ובעיר שאמברי דווקא⁴³ — אך אין מקום להניח שהיה כותב ליהודי רגנסבורג ושראובינג בעניין הכספים שיש להחזירם לווינסברג! לעומת זאת יודעים אנו על קשריו של המהרי"ל עם קהילת רגנסבורג⁴⁴. ברם, גם שימושי לשון מסוימים מעידים על כך שהכותב אינו אלא המהרי"ל עצמו: לא רק שמטבע הלשון "משרתך" שכיח אצלו מאוד⁴⁵, מצוי אצלו גם הביטוי "ובכן תושליו"⁴⁶ וכן חתימתו הרגילה בתשובותיו היא "הק' יעקב הלוי"⁴⁷.

כל הסימנים האלה מורים אפוא על מסקנה אחת: לפנינו מכתב מקורי בחתימת ידו של המהרי"ל. יתירה מזו, עיון מדוקדק בחתימה יגלה בה פרט מעניין: האותיות למ"ד ווא"ו של "הלוי" נכתבו בצורת ליגאטורה, אך בהיפוך האותיות, דהיינו ווא"ו לפני למ"ד. הקו המחבר את רגל הלמ"ד עם הווא"ו בצורת לולאה לא נראה בצילום, כי הוא קיים רק כשריטת הקולמוס על גבי הנייר, ללא משיכת הדיו; אבל בבדיקת המכתב המקורי, שערכתי בסתיו 1977 בארכיון הממשלתי בשטוטגארט, נראה קו מחבר זה בעליל. לפנינו אם כן צורה של חתימה אישית מיוחדת שקשה לחקותה ולזייפה⁴⁸.

מן הראוי לציין גם את לשונו של המכתב: היא שונה מזו הנקוטה בתשובותיו של המהרי"ל בכך שהיא על טהרת העברית, פרט למקום אחד, ללא שימוש בניבים וצירופי לשון ארמיים — בדומה למכתב ששלח לקהילות בשנת 1421⁴⁹. אולי יש מקום להשערה שהסיבות לכך הן: שהוא פונה בשני המקרים לפרנסי הקהילות שלא היו תלמידי חכמים דווקא, ושהעניין הוא ציבורי כללי ללא זיקה לענייני הלכה ומנהג? ולבסוף: ברור שאין להטיל על המהרי"ל את השיבושים שהכניסו המעתיקים בלשונו ואף אין להאשים בכך את כתב ידו, הברור להפליא⁵⁰.

42 ראה גם לעיל, הערה 31.

43 ראה: מרחביה (לעיל, הערה 37), עמ' 593; וכן: שו"ת מהרי"ק, שורש קטו; גרוס (לעיל, הערה 22), עמ' 598. ויהיו של רב זה עם המהרי"ל (על-ידי: מ"א שולוואס, אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, בעריכת מ' מרגליות, עמ' 806) אינו סביר; עיין: א"ד פינס, שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, ירושלים תש"ל, מבוא, עמ' כ, הערה 7.

44 ראה, למשל: שו"ת מהרי"ל החדשות (לעיל, הערה 2), סימן פו.

45 השווה: שו"ת מהרי"ל, מהדורת קראקא תרמ"א, סימנים סט, עג, צה, ק, קג, קכ, קכד, קכז, קצב; שו"ת מהרי"ל החדשות, סימנים צד, צה, קא, קנו, קעד, רו; לקט יושר, מהדורת פריימן, ברלין תרס"ג, חלק ב, עמ' 67; הליכות קדם, בעריכת ג' פאלק, אמשטרדאם תר"ו, עמ' 81 (ומכ"י אחר: קבץ דברים נחמדים, בעריכת דוד פראנקל, הוסיאטין תרס"ב, עמ' 18).

46 למשל: שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קכב, עמ' קמט.

47 השווה: שו"ת מהרי"ל ושו"ת מהרי"ל החדשות, במקומות רבים.

48 ראה תצלום מוגדל של החתימה.

49 ראה להלן, הערה 56. לא מצאתי התייחסות לתופעה זו אצל: "דינרי, "חכמי ההלכה באשכנז במאה ה-15 וחיבוריהם — מהרי"ל, מהרי"ו ומהרא"י", עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, 1968, פרק חמישי, ג — הלשון והסגנון של התשובות, עמ' 156 ואילך.

50 יש היגיון רב בהשערותו של י"ל ביאלר שהמהרי"ל השאיר לעצמו העתקים מתשובותיו בניסוח מקוצר

בסוף שאלותינו עמדה התמיהה: מה לאיגרת זו, הנמענת לקהילות רגנסבורג ושטראובינג, בעזבונו של קונראד פון ויינסברג? נדמה שאם נעיין כראוי בנוסחה נמצא את המפתח לפתרון התעלומה: קונראד ביקש להיעזר בכל כובד משקלו והשפעתו של "גדול הדור"⁵¹ על קהילות אשכנז כדי להקל על עצמו את המלאכה הקשה של גביית "מעות הבולות" מן היהודים. הרי תקופה זו מצטיינת בדרישות חדשות לבקרים למלא, ולו במשהו, את הקופה המלכותית הריקה תמיד, ועל כן היה מעוניין במכתב (ואולי בכמה מכתבים, שלא נשתמרו!) מעין זה. ראינו שהיו מגעים קודמים בין שני האישים, כגון אותו מכתב המלצה שקונראד מסרו לגובה מטעמו בארצות הריינוס⁵², וכן התקיימו שיחות פנים אל פנים ("והגיד לי", וכדומה). ייתכן שכל מה שנאמר באיגרת על פעולתו החיובית של ויינסברג אכן משקף את דעתו של המהרי"ל; אך באותה מידה אין זה מן הנמנע שרצה לרמוז לנמענים שכל מה שכתב אנוס על-פי הדיבור היה⁵³, בכותבו מפורשות: "כי לא מלבי אך הייתה עלי יד אדו' השר... ורצוני בטלתי מפני רצונו", ובהמשך, "ובכן הייתה ידו תקיפ' עלי לכתוב לכם", עד לסיום, "הכות' בהפצרת ועתר אדו' השר הנ"ל". אין ספק שאף באותה תקופה היתה ל"שררה" האפשרות לעמוד על תוכנו של מכתב הכתוב עברית — הרי מומרים לא היו חסרים — ועל כן לא יכול היה המהרי"ל לכתוב בצורה אחרת, אפילו אם חשב כך. ברם, כל דבריו על האיש, כולל על נכונותו למסור חשבון מדויק על הוצאותיו, עושים רושם כן ומלמדים שהכותב נתן בו אָמון⁵⁴.

הדעת נותנת שהאיגרת נשארה בידי קונראד מכיוון שלא היה זקוק לה, אפשר מפני שהצליח בגביית המס לפני שקיבלה — או מפני שנציגו הציגה בפני היהודים ולא מסרה לידם, משום שקונראד ראה בה כעין "תעודת יושר" שרצה להחזיק בה להודמנויות אחרות; כך נשארה חבויה בין ניירותיו עד ימינו אלה.

בבואנו להעריך את חשיבותה ההיסטורית של איגרת זו של המהרי"ל, נדמה שנוכל לומר שאין היא מצטמצמת בהרחבתן וביסוסן של ידיעותינו על עובדות ואירועים, חשובים ככל שיהיו, אשר נוכל לשאוב ממנה. עד כה היכרנו את המהרי"ל כסמכות ההלכתית העליונה

וברמזים, והמעתיקים אחרייו לא תמיד הבינו כהלכה את דברי המחבר ולא הצליחו לפענח את רמזיו וקיצוריו. מן הגנוים, ג, ירושלים תשל"ה, עמ' 136.

51 כך כינהו כבר בני דורו, כפי שמוכיח תואר זה בנוסח מצבתו, עיין: L. Lewysohn, נפשות צדיקים, פרנקפורט דמיין 1855, עמ' 48; וכן השלמותיו של: D. Kaufmann, "Der Grabstein des R. Jakob b. Moses halevi in Worms", *MGWJ*, XLII (1898), p. 227

52 ראה לעיל, הערה 31.

53 שום (עמ' 30) מניח שקונראד הוא שהגה את הרעיון לגבות את "מעות הבולות" בשעור $\frac{1}{30}$ של רכוש היהודים לכיסוי ההוצאות הכרוכות בחידוש הפריבילגיות: "Nachdem Papst Martin V. am 21. November 1417 gekrönt worden war, wurde eine neue Judenabgabe geplant. Diese Idee stammt wahrscheinlich von Konrad von Weinsberg!" ראה גם לעיל, הערה 27.

54 I. Kracauer, *Geschichte der Juden in Frankfurt a M.*, I, Frankfurt a.M. 1925, p. 155 ש"אין אנו יכולים לבדוק באיזו מידה היה לקונראד יסוד לתבוע הכרת טובה מצד היהודים.

והבלתי מעורערת באשכנו של תקופתו, שהשפעתו נמשכת, דרך תלמידיו ותלמידי תלמידיו, בדורות שלאחר מכן. אולם ידיעותינו על חייו, מחוץ לארבע האמות של ההלכה והמנהג, הן למעשה אפסיות⁵⁵. ידועה אמנם פנייתו אל יהודי המדינה, באיגרת מחודש תשרי קפ"ב (1421), בעיצומן של מלחמות ההוסיטים, להתענות ג' ימים רצופים אחרי שבת בראשית כדי להעביר את רוע הגזירה של הגייסות שיצאו למסע הצלב נגד ההוסיטים והמתנכלים ליהודים⁵⁶. כאן ניצב לנגד עינינו המנהיג הרוחני התופש אומנות אבותיו — תשובה ותפילה וצדקה (אם כי הוא מוסיף: "ועם כל זה לא נתרשל מלפעול על ידי אחינו שבנורנבערק יצ"ו") — ואילו האיגרת שלפנינו מאירה את דמותו של מנהיג, שהשפעתו רבה גם בעניינים המרכזיים של הבטחת קיומו הפיסי של היישוב היהודי באשכנו. בין השיטין של המכתב ניכרים קשריו עם אישי הרשות, רוזנים ושרים, עד למרכזיים שבהם, דבר שהוא בלתי אפשרי ללא מעורבות בענייני השוטפים והגשמיים מאוד של הקיבוץ היהודי ברחבי הקיסרות.⁵⁶ ביטוי חיצוני לכך ניתן בערוב ימיו, בשנת 1426, כאשר הורה המלך זיגיסמונד לחיים מלאנדסהוט בקונסטאנץ למנות שלושה רבנים על כל יהודי הממלכה, וביניהם רבי יעקב

55 עיין: M. Güdemann, *Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Juden in Deutschland während des XIV und XV Jahrhunderts*, Wien 1888, pp. 17–21; S. Levi, *MAGENZA, Ein Sammelheft über das jüdische Mainz im fünfzehnten Todesjahre des Mainzer Gelehrten MAHARIL* [= Sonderheft der Nr. 12 des V. Jahrganges der *MENORAH, Jüdisches Familienblatt für Kunst und Literatur*, Wien & Berlin, Dezember 1927], p. 14–21 יקותיאל יהודה גרינוואלד, מהרי"ל וזמנו, ניריורק תש"ד; S. Steimann, *Custom and Survival – A Study of the Life and Work of Rabbi Jacob Molin (Moelln) Known as the Maharil (ca 1360–1427), and His Influence in Establishing the Ashkenazi Minhag (Customs of German Jewry)*, New York 1963

56 ראה: גרץ (לעיל, הערה 22), עמ' 134 (התאריך שם צריך להיות 10–7 בספטמבר — ארבעת ימי החול שבין יום כיפור לסוכות). האיגרת הודפסה לראשונה על-ידי: שד"ל, הליכות קדם (לעיל, הערה 45), עמ' 80–81; ובשינויים קלים, מכתב-יד אחר, על-ידי: דוד פראנקל, קבץ דברים נחמדים (שם), עמ' 17–18. השווה גם: י"ל ביאלר, מן הגנוזים [א], ירושלים תשכ"ז, עמ' 60–61. על הרקע של האיגרת והיחס הכרונולוגי בינה ובין "סיפור המעשה" ראה: ח"ה בן-ששון, "היהודים מול הריפורמציה", דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ד, ירושלים תש"ל, עמ' 66–68; רות קסטנברג-גלדשטיין, "התגברות האידיאולוגיה ההוסיטית על האנטישמיות הכנסיתית ותגובת היהודים", דברי הקונגרס העולמי החמשי למדעי היהדות, ב, ירושלים 1972, עמ' 318–319, 323 והערות 16, 18, 219, 34.

56 רמז למעמדו הרשמי של המהרי"ל נחגלה בתעודה שעל קיומה נודע רק לאחר כתיבת מאמר זה. בהמשך להחלטת המלך זיגיסמונד מיום 12 בדצמבר 1418 בעניין מריבה בין קהילת אוגסבורג ונתן מאינגולשטאט, נאמר שהחרויות (fryungen und gnaden) שניתנו לקהילה זו ולרבי יעקב ממיינץ (maister Jacob von Mentze) על-ידי המלך, שרירות וקיימות; וכי כל מי שיפגע בזכויותיהם שנקבעו בכתבים אלה או שיגרום להם נזק, יוקנס בתשלום של עשרה מרק זהב, מחצית לאוצר המלך ומחצית לנפגעים (ארכיון העיר אוגסבורג, אוסף התעודות, העתק מאושר מיום 14 בספטמבר 1419; רגסט באמתע"י, 85a, nr 145, R3). אין ספק, שאם אכן יימצא העתק של אותן "חרויות" שניתנו למהרי"ל יהיה צורך בדין מיוחד על מעמדו הרשמי ויחסו עם השלטונות.

ממיינץ, שתפקידם לדאוג לסדר ולמשמעת ולגבות את הקנסות שבהם יתחייבו⁵⁷. רבי יעקב זה הוא המהרי"ל — אלא שאז לא ישב עוד במיינץ. הוא עזבה חודשיים לפני תאריך המינוי ועבר לוורמס⁵⁸. בעיר זו הלך לעולמו כעבור שנה, בליל מוצאי שבת, אור לכ"ב באלול קפ"ז, ובבית-העלמין עתיק היומין של קהילה זו עומדים שברי מציבת קבורתו של "עמוד הגולה"⁵⁹ עד עצם היום הזה.

57 נוסח התעודה אצל: שטרן, 1934 (לעיל, הערה 17), עמ' 158. שני האחרים הם רבי נתן באיגר (ראה עליו: פריימאן, לקט יושר, ברלין תרס"ג, הקדמה, סימן קט, עמ' XLVI) ורבי יוחנן ב-Camerach, שאותו מזהה שטרן (שם, הערה 7) עם ר' יוחנן בן ר' מתתיה טריוויס, שהיה רבם הראשי של יהודי צרפת וידוע ממריכתו עם ר' ישעיה בן אבא מארי על רבנות זו. עם גירוש צרפת עבר לאיטליה (עייין: N. Brüll, "Das Geschlecht der Treves", *Jahrbücher für Jüdische Geschichte und Literatur*, I, 1874, pp. 95–99; *Encyclopedia Judaica* [German], IX, col. 218; *Encyclopaedia Judaica* [English], XV, cols. 1378–1379). על היחסים בין המהרי"ל ובין ר' יוחנן ראה עכשיו: שו"ת מהרי"ל החדשות, סימנים צז, ק, קפה, רו, רט. Camerach היא הצורה הגרמנית של Cambrai על נהר שלדה ברוחנות הינגאו (Hennegau), שלא היתה שייכת אז לצרפת, ולדעת שטרן (שם, הערה 7) ר' יוחנן עבר לשם אחרי שהותו באיטליה. קשה לקבל הנחה זו, בה מצדד גם חונה (2, *ZGJD*, VII, 1937, p. 2), כי לא ידוע לנו על קיומו של יישוב יהודי בקאמבריי בתקופה הנדונה (עייין: *Gallia Judaica*, p. 545). יש אפוא מקום לסברה שבתעודה נפלה טעות סופר, שהחליף קאמראח (לאטינית: Cameracum) ושאמברי (Camberiacum), בירת סאבויה, אשר היה בה אז יישוב יהודי פורח ובו בילה המהרי"ל את ימי נעורו (ראה: "בוקסבוים, שו"ת ופסקי מהרי"ל החדשים, מהדורת א"ד פינס, מבוא, עמ' כ. חתנו של המהרי"ל היה נכד של ר' יוחנן טריוויש, שם, עמ' מז).

58 תאריך התעודה הוא 10 בנובמבר 1426. בוורמס היה כבר בשני בספטמבר אותה שנה. ראה: שטרן, שם, עמ' 158–159.

59 ראה: לוינזון וקויפמן (לעיל, הערה 51).

הענין הזה ידוע לכל אדם, וכל אדם יודע, כי אין שום דבר, אשר יוכל
לעמוד עליו, אלא על ידי ה'.

[illegible]

נספח

נוסח האיגרת*

עמוד א

- 1 עיר ואם בישראל קהלה הקדושה האל, עיר רעגנשפורק המהוללה ופאר אשר בה קונה מתפאר, היא ובנותיה, שטרובינג'ן וחברותיה, יאריך ה' שלוחתכם ויוסיף
- 2 ימיכם ושלומכם לעד ולנצח. אתם רבו' אל יפליא בעיניכם הכנסי עצמי בעובי 'הקורה' בכיוצא בזה הענין לכתוב לכם דבר כי לא מלכי אך הייתה עלי יד אדו' השר הנכבד והמעולה בעל החדר השר 'קונרט' מווינשפערק יר' ה'ו¹ ורצוני בטלתי מפני רצוני, לכן
- 3 דעו נא אהו' הלא ידעתם גם שמעתם המאורע אשתקד בעו' הר' ² במדינ' שבא"י³ ואשר הריעו לנו לבטל דתינו בכמה גזירי' קשו' שגזרו על בני מדינת שבאי אשר יארך ספורם בכתב ולא יכילהו ובפרט שנלך מסומני'. ואחרי שעלה
- 5 בידם עשותם המזמתה ויבו בעינם לשלוח יד בפרט לבדו ויתנו עינם על הכלל לבטלנו מלמוד דתינו ולגרשנו מלהסתפח בנחל' ה"י⁴ והשתדלו בזה בהשתדלה
- 6 עצומה ולולי ה' שהיה לנו אזי (ר) עברו על נפשנו המים וגו' ⁴* והעיר ה"י לב נדיבי עמינו בני קושטנ"ץ וחכמיה לעמד בפרץ ולגדר גדר ונפתולי אלהי' נפתלו גם
- 7 יכולו עם אדו' השר היקר והמעול' בעל החדר השר מווינשפערק יר' ה'ו ופעלו על ידו ובאמצעותו בעזר אדו' המלך יר' ה'ו וטרח והטריח עד שהוציא באמצעו
- 8 אדו' המלך יר' ה'ו מאת 'אדו' האפפיור [!] יר' ה'ו ובעזרתו חקים ודתות טובי' תל"י⁵ ובטלו כל הנעשה וכל הנגזר על ש"י⁶ ונהפך הוא אשר ישלטו היודים [!] בדתם ובתורתם⁷
- 9 כימי קדם וילכו כבראשנה וכמה חקים טובי' הוציאו מאדו' האפפיור [!] יר' ה'ו ואדו' המלך יר' ה'ו קיימם בחותמו והוסיף עליהם לטוב לנו. ומעתה יבין כל
- 10 בעל שכל כמה הוצאות עצומות ופזור הון עתק יוצא על זה וכיוצא בזה וכל ההוצא' ההם והממון ההוא הוציא אדו' בעל החדר יר' ה'ו השר מווינשפערק
- 11 עד שנמסרו לידו הקיומי' (ההם) ההם רשומי' וחתימי' והגיד לי אדו' השר יר' ה'ו הון עתק שהוציא על זה וגם חכמי עמינו שהשתדלו בדבר עמו ידוע להם הדבר
- 12 ומעתה נלוו אליו להוציא הממון ההוא מבני עמינו יען כי כלנו שוים בדבר זה לטובה. וטרחו מנדיבי עמינו החכמי' ונדו גם נעו בכל הגלילי' ובכל ערי המלוכה

* ר' — תוספת בין השיטין (חלק של הסופר, חלק — שורה 3, 14, 19 בוודאי — של המהרי"ל).

() — מחיקה.

< > — השלמת המהדיר.

1 ירום הודו ומעלתו.

2 בעוונותינו הרבים.

3 סאבויה.

4 השם יחברך.

*4 על-פי תהלים קכד ה.

5 תודה לאל יתברך.

6 שארית ישראל.

7 על-פי אסתר ט א.

- 13 והטילו הממון עליהם לתת כל איש ואיש כפי השגת ידו ונדבת רוחו וכן עשינו בכל הגליל הזה.
ועתה אין הקומץ משביע את הארץ⁸ להוציא כל הממון ההוא
- 14 ממנו לבד כי קצרה ידינו. ואדו' בעל החדר יר' ה"ו אומר שעדין חייב הון ירב' ומשכנותיו חבולים על ככה על סרח העדף והיזק רב אוכל בהן ובכן הייתה ידו תקיפ' עלי לכתוב לכם שתעמדו עמנו בפרץ ופתח תפתח' ידכם למצוה רבא כי כלה איתנהו בה^{8*} נאמנ' ^{8**} עם זה שכלנו שוים בדבר, ובסכנה אחת ראש כפה ואגמון⁹
- 16 וצדקה תהי' לכם כי תשמרו לעשות. ודעו אהו' ששמעתי מפי אדו' בעל החדר ירום ה"ו שידו תקיפה מאת אדו' המלך יר' ה"ו יגם מאדו' האפיפדור יר' ה"ו לגזור על כל אשר ימרה את פיו לפטר
- 17 חובותיו ולענוש נכסיו ולאסוריו^[!] ולצודו בחרמו ולעלות חרס בידו עליו ואיש לא יעמד בפניו. ויתר על כן אמר אלי שישנם מהאדומיים¹⁰ מי שמפצירים
- 18 בו תדיר למכר להם הקיומי¹¹ כדי לרדותינו בהם בפרץ ביותר ממה שחפץ הוא לעשות ח"ו¹². וא' ת"ו¹³ שיארע כזה אז אבדנו כלנו אבדנו בחדושי גזירי' רעו' וקשו' וללכת
- 19 מסומני' ומצויני', לכן אתם קהל עדת ה"י שימו זאת על לבבכם והתבוננו בה וראו הנולד בעבר ובעתיד פן נהיה לבזו ובזאו עמנו בברית כפי השגת'כם ונדב' רוחכם
- 20 ואל תאמרו נואש כי מי יודע מה ילד יום. ואל תאמרו אשר לריק ולחנם הוציא הממון, כי הנה אדו' אשר בעל החדר יר' ה"ו מבקש ומפציר לכל בני קהל' הק'¹⁴ שישלחו מהם אנשים חכמי' וידועי' ויבואו עמו לחשבון על מה שקבל והוציא ויראו
- 21 בעיניהם כל פרוט' ופרוט' איך הוציאה ואנה הוציאה על הענין הזה לצורך ושלא ויתר בה פרוט' שהוציאה לריק כי באמונה הוא עושה¹⁵ לתת כל דבר בעתו ובמקומו
- 22 וידוע לקצת מחכמי עמינו ונדיב'ינו¹⁶ שכן הוא, לכן הנכנס בעול עמנו יתראה בו מופת זרע אברהם רחמני' וגומלי חסדי', מצורף¹⁷ לזה שלא עלינו בלבד עמדו לכלות כי אם על הכלל ואיני¹⁸ אלי¹⁹ כמזכיר מבטחוני²⁰ על רוח

8 בבלי, ברכות ג ע"ב.

*8 על-פי בבלי בבא בתרא ח ע"ב: "פדין שבויים מצווה רבה היא" (שכופין עליה), ולהלן: "שבי קשה מכולן דכולהו איתנהו ביה"; וראה: רש"י, שם. תודתי נתונה למר ישראל יעקב יובל על שהסב תשומת לבי למקום זה.

**8 נאמנה — באופן ברור ומוחלט. ואולי תרגום מגרמנית (wahrlich =), ראה: Lexer,

Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 1956²⁸, p. 309

9 על-פי ישעיה ט יג; יט טו.

10 הנוצרים (אחר-כך במיוחד הקאטולים, לעומת "החוששים" — ההוסיטים).

11 הפריבילגיות.

12 חס וחלילה.

13 ואם חס וחלילה.

14 הקדוש.

15 על-פי מלכים ב יב טז; כב ז.

16 כתם דיו על שלוש האותיות האחרונות.

17 במובן של נוסף.

18 במקום היו"ד האחרון חריץ עמוק של הקולמוס.

19 אלא.

20 על-פי יחזקאל כט טז.

24 נדיבתכם²¹, ובכן תישלחו ותישקטו ותשכנו במשכן השלוי²² נא' הכות' בהפצרת ועתר אדו' השר הנ"ל משרתכ' השפל והמדוכ' הק' יעקב הלוי²³

עמוד ב

ליד היקרי' ק"ק דריגנשפור"ק יצ"ו ולא לזר²⁴
Regenspurg vnd Strübingen etc.
Jud[en]²⁵

- 21 על-פי איוב ל טו.
22 עד כאן כתב ידו של הסופר, מכאן ואילך כתב ידו של המהרי"ל.
23 סימן לסוף האיגרת. השווה צילום מכת"י אוקספורד 819.2 (אופ. 74), שו"ת מהרי"ל החדשות, עמ' 18.
24 בכתב ידו של החותם.
25 כתב יד מאוחר יותר, של מסדר הארכיון.

הוספות שלאחר העימוד

תוספת להערה מס' 31

רבה של קלן הוא ר' יקותיאל-זיסקינד, ראה שו"ת מהרי"ל החדשות (הערה 2 לעיל) במפתח. הוא Soeskynt Rabby in Botengassen בראש רשימת היהודים שחסותם חודשה לתקופה בת עשר שנים על ידי הארכיהגמון והעיר ביום 18 ביוני 1404 (הארכיון ההיסטורי של העיר קלן, Rechnungen 9, fol 8a, השווה, Carl Brisch, *Geschichte der Juden in Cöln und Umgebung*, Mülheim am Rhein 1879, pp. 24, 35, המזהה אותו בטעות עם אחיו של המהרי"ל). בקיץ 1417 נמנה Soistkynt "הגמון היהודים" (Judenbusschop) על נציגי הקהילה; ראה pp. 127-129.

תוספת להערה מס' 58

ברם, בחליפת מכתבים בין הערים מיינץ ופרנקפורט ע"נ מיין מיום 17 ו-29 בדצמבר 1429 (השמורה בארכיון העיר פרנקפורט, Reichssachen, I, 3108, ושהובאה לידיעתי על ידי מנהל הארכיון, ד"ר ד' אנדרנכט, אחרי הדפסת מאמר זה) מדובר על Meister Jacob des Juddenhoemeisters wegen Fehde על ידי ויגוד פון האצפולד לא מן הנמנע איפוא ש־meister Jacob zu Mencz בתעודת המינוי משנת 1426 הוא אותו ר' יעקב, שעליו אין לנו כל ידיעות נוספות, ולא המהרי"ל, אשר עזב את מיינץ זמן קצר לפני תאריך המינוי (ראה הערה 57 לעיל) ושמה הא בהא תליא!?